

ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ КУРСАНТІВ- ПРИКОРДОННИКІВ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ В ПРОЦЕСІ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ

УДК 355.233:351.746.1(477)

П. М. Дзюба

На етапі реформування системи військової освіти стає очевидним, що підготовка у вищому навчальному закладі (ВНЗ) офіцерів із високим рівнем кваліфікації і різнобічного особистісного розвитку в умовах динамічного збільшення знань у сучасному світі й обмежених можливостях індивіда щодо їх засвоєння потребує розробки нових підходів до здійснення професійного становлення військових фахівців. Пошук можливостей оптимізації освітнього процесу у ВНЗ, застосування сучасних освітніх технологій навчання, які нададуть майбутнім офіцерам можливість не лише опанувати військову спеціальність, але й розвинути, реалізувати свій особистісний потенціал, набувають особливої значущості. Це зумовлює важливу роль особистісно орієнтованого навчання, що враховує особливості пізнавальних (зміст, обсяг та якість засвоєної інформації), діяльнісних (уміння і навички), особистісних (моральних, соціально-психологічних, фізичних) якостей курсантів.

Особливості підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ на основі особистісно орієнтовного підходу досліджували науковці В. М. Амбросімов, К. О. Баханов, Д. О. Белухін, А. С. Берберян, А. А. Береснєв, О. С. Білоус, М. К. Богданова, О. А. Герасимова, О. М. Гончарова, Р. О. Гришкова, К. В. Дубич, Л. А. Карташова, О. М. Коберник, Н. Д. Островська, В. Е. Пахальян, А. М. Старєва, О. Ю. Усата, Н. М. Фалько, М. Г. Чобітько, Ю. Д. Шаповал, В. К. Щербіна та ін. Разом із тим, необхідно зазначити, що в цих дослідженнях не йдеться конкретно про застосування особистісно орієнтовного навчання майбутніх офіцерів-прикордонників.

Метою статті є обґрунтування теоретичних і методичних аспектів професійного становлення майбутніх офіцерів-прикордонників в умовах особистісно орієнтованого навчання.

Сутність професійного становлення майбутніх офіцерів-прикордонників в умовах особистісно орієнтованого навчання полягає в тому, що навчання здійснюється: з урахуванням потенційних можливостей, які необхідно актуалізувати; у підгрупах із курсантів з однаковими рівнями сформованості структурних компонентів особистості, що надає можливість управляти пізнавальною діяльністю майбутніх офіцерів із засвоєння навчального матеріалу за допомогою надання кожній підгрупі завдань різного рівня складності та варіювання методами навчання.

У змістовному плані професійне становлення курсантів-прикордонників характеризується сформованістю в них світоглядних, військово-спеціальних, управлінських, моральних, вольових, педагогічних якостей, необхідних для успішного виконання своїх функціональних обов'язків.

Проектування особистісно орієнтованого навчання включає: виокремлення в освітньому процесі основних сфер діяльності курсантів; обґрунтування вимог до опанування їх; опис і врахування особистісних особливостей. Програмний матеріал засвоюється на різних планованих рівнях, але не нижче обов'язкового.

У пошуковому педагогічному експерименті було визначено динаміку розвитку особистості курсанта на всіх етапах професійної підготовки від фрагментарного аналізу до розгорнутої характеристики сходження курсанта по щаблях професійного становлення. До етапів професійного становлення курсантів віднесено такі: адаптація до умов навчального закладу; індивідуалізація в освітньому процесі; інтеграція у військово-професійній діяльності; соціалізація у військовому середовищі. Визначено причини, що ускладнюють професійне становлення курсантів на визначених етапах.

До особливостей професійного становлення майбутніх офіцерів-прикордонників віднесено труднощі зазначеного процесу, а саме:

переведення у слабкі підгрупи негативно позначається на самооцінці курсантів, оскільки сприймається ними як пониження гідності;

рівень мотивації навчання в слабких підгрупах знижується;

науково-педагогічному складу доводиться витратити додаткові сили та час для структурування навчального матеріалу, складання і перевірки різнорівневих завдань;

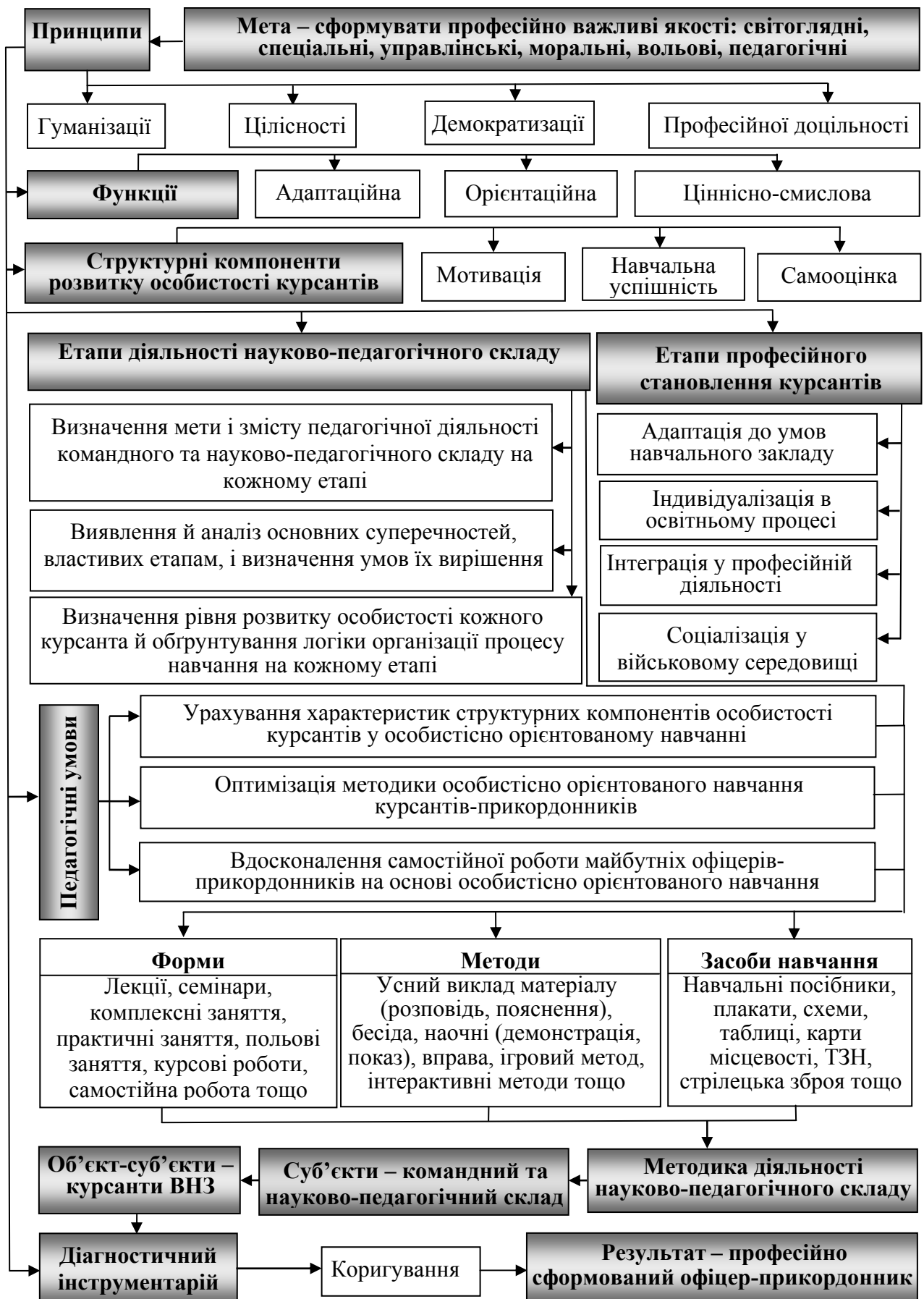
недосконалість діагностики не надає можливості безпомилково виконувати розподіл курсантів по підгрупах;

зниження рівня самосвідомості: у сильних підгрупах виникає ілюзія винятковості, вибраності, у слабких підгрупах знижується рівень самооцінки.

Професійне становлення майбутніх офіцерів-прикордонників на основі особистісно орієнтовного навчання подано в моделі, яка включає сукупність, що перебуває у взаємному зв'язку й обумовленості етапів діяльності командного та науково-педагогічного складу, а також стадій і фаз об'єктно-суб'єктного формування (див. рисунок).

Теоретична модель розкриває цілеспрямованість, зміст, логіку, результати професійного становлення майбутніх офіцерів-прикордонників та показує, яким чином при реалізації особистісно орієнтованого навчання можна досягти єдності етапів діяльності командного і науково-педагогічного складу та стадій професійного становлення особистості курсантів. Тобто модель розкриває сутнісний механізм професійного становлення майбутніх офіцерів-прикордонників, що полягає в об'єктно-суб'єктному формуванні особистості курсантів, і показує, як можна досягти єдності між процесуальною та змістовною сторонами навчально-виховного процесу, реалізуючи особистісно орієнтоване навчання курсантів.

Гуманізація освітнього процесу у ВНЗ полягає в запровадженні педагогічних умов реалізації особистісно орієнтованого навчання майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі їх професійного становлення, до яких віднесено:

Модель професійного становлення майбутніх офіцерів-прикордонників на основі особистісно орієнтованого навчання

урахування характеристик структурних компонентів особистості курсантів у особистісно орієнтованому навчанні;

оптимізація методики особистісно орієнтованого навчання курсантів-прикордонників;

вдосконалення самостійної роботи майбутніх офіцерів-прикордонників на основі особистісно орієнтованого навчання.

В особистісно орієнтованому навчанні курсантів урахувались характеристики таких структурних компонентів особистості як: усвідомлення курсантами значущості майбутньої професійної діяльності; намагання опанувати навчальну програму з метою стати військовим професіоналом; навчальна успішність; комунікативна компетентність; самооцінка своєї поведінки і прийнятих рішень; ставлення до оточуючих.

Розвиток особистості курсанта обумовлено взаємодією багатьох чинників: спадковості, навколишнього середовища, власної практичної діяльності. У результаті курсанти однієї навчальної групи після завершення кожного етапу педагогічного процесу перебувають на різних результативних рівнях професійної підготовленості й особистісного розвитку в цілому.

Важливе значення мають діагностика та прогнозування, які надають можливість поетапно проводити оцінку найкращої придатності до діяльності по групі професій, об'єднаних за принципом спільності основних характеристик діяльності: командної, інженерної, юридичної. Проведення постійного і динамічного психолого-педагогічного діагностування курсантів-прикордонників за визначеними компонентами, порівняння одержаних результатів забезпечує діючу реалізацію особистісно орієнтованого навчання, що формує цілісний процес суб'єктного розвитку особистості майбутніх офіцерів.

Оптимізацію методики особистісно орієнтованого навчання курсантів-прикордонників здійснено за такими напрямками: організація додаткових занять, які надають можливість впливати на найбільш слабкі компоненти професійної готовності курсантів; здійснення особистісно орієнтованої

педагогічної дії на етапах заняття, яка спрямована на забезпечення єдиних темпів роботи, єдиного рівня засвоєння знань; поєднання колективної (групової) та індивідуальної форм роботи, що надають змогу здійснювати цілісний вплив на особистісні якості курсантів, удосконалення педагогічної майстерності науково-педагогічного складу з урахуванням кожного етапу професійного становлення курсанта.

Реалізація особистісно орієнтовного навчання здійснюється шляхом модернізації змісту форм і методів навчання та їхнього поєднання, запровадження активних форм і методів навчання (проблемне навчання, ігрові методи); технічних засобів, ЕОМ. У методиці особистісно орієнтованого навчання курсантів-прикордонників використано такі прийоми та правила: забезпечення доступності навчального матеріалу; ліквідація недоліків у знаннях і вміннях; контролювання й оцінювання дій; створення сприятливої моральної атмосфери, стимулювання на подальшу роботу; вплив на соціальні та професійно-значущі якості особистості.

Оптимізація методики особистісно орієнтованого навчання курсантів-прикордонників багато в чому залежить від педагогічної майстерності науково-педагогічного складу. Професіоналізм науково-педагогічного складу полягає в умінні бачити і формувати педагогічні завдання на основі аналізу педагогічних ситуацій та знаходити оптимальні способи їхнього вирішення. Основними компонентами педагогічної майстерності є: гностичний, конструктивний, організаторський і комунікативний.

Важливе значення в професійному становленні майбутніх офіцерів-прикордонників має вдосконалення самостійної роботи на основі особистісно орієнтованого навчання. Критерієм її ефективності є відповідні вміння, які класифіковано таким чином: загальні вміння; вміння організації своєї діяльності; конкретні вміння, які вимагає специфіка предмета тощо.

Визначено три типи завдань самостійної роботи на основі особистісно орієнтованого навчання, які залежать в основному від характеру попередніх знань, які: надають курсанту можливість інтегрувати свої попередні знання та

життєвий досвід з новим матеріалом; примушують курсанта стисло відтворити новий дидактичний матеріал (потім йому надається матеріал для узагальнення); змушують курсанта одразу виконувати ускладнене завдання, тим самим звільняючи його від створення нового матеріалу. Усі типи завдань ураховують загальні і спеціальні здібності курсанта. Розходження в здібностях виражаються, насамперед, у різному темпі навчання.

Проведена дослідницька робота доводить необхідність комплексного керівництва самостійною роботою на основі особистісно орієнтованого навчання майбутніх офіцерів-прикордонників. З позицій проблемно-діяльнісного підходу в експериментальній роботі використано в різних групах та по різних предметах кілька варіантів керівництва: пізнавальні завдання у вигляді питань чи проблем; пізнавальні завдання з допоміжними питаннями; пізнавальні завдання з вказівками послідовності і методами виконання.

У дослідженні визначено три *критерії оцінки професійного становлення майбутніх офіцерів-прикордонників* з відповідними показниками:

мотиваційно-ціннісний критерій (усвідомлення курсантами значущості майбутньої професійної діяльності; намагання опанувати навчальну програму з метою стати військовим професіоналом);

когнітивно-особистісний критерій (навчальна успішність; комунікативна компетентність);

поведінково-діяльнісний (самооцінка своєї поведінки та прийнятих рішень; ставлення до оточуючих; комунікабельність).

Відповідно до критеріїв та показників було обґрунтовано три *рівні* оцінки професійного становлення майбутніх офіцерів-прикордонників:

високий рівень (креативний) професійної підготовленості, що відповідає вимогам максимальної ефективності і надійності професійної діяльності стосовно всього діапазону її можливих варіантів та умов виконання; володіння властивістю прогностичного рішення, що попереджає і виявляється тоді, коли проблема тільки ще повинна бути визначена або розкрита і коли не існує заздалегідь запропонованого, сталого шляху вирішення;

середній рівень (евристичний) професійної підготовленості, що забезпечує ефективне виконання нетипових завдань (коли шаблони рішення завдань не створені) із застосуванням відомих алгоритмів у нестандартних умовах;

низький рівень (алгоритмічний) професійної підготовленості, що забезпечує ефективне вирішення типових штатних завдань діяльності із застосуванням відомих алгоритмів, способів і методів у стандартних ситуаціях.

Модель професійного становлення майбутніх офіцерів-прикордонників на основі особистісно орієнтованого навчання була перевірена під час формувального експерименту, який проводився на третьому та четвертому курсах навчання (етапах: інтеграції у професійну діяльність; соціалізації у військовому середовищі), у п'ятому, шостому (3 курс), сьомому і восьмому (4 курс) семестрах напряму підготовки "Охорона та захист державного кордону". В експериментальній групі (кількість курсантів – 98 осіб) здійснювалося особистісно орієнтоване навчання курсантів відповідно до мети, змісту і логіки процесу професійного становлення, поданих у дослідженні. У контрольній групі навчання (кількість курсантів – 102 особи) навчання здійснювалось у традиційному плані.

Оцінювання професійного становлення здійснювалося групою експертів кількістю 12 осіб. Завдання експертів полягало у визначенні вагомості всіх розглянутих показників за певним інтервалом шкали. Для цього кожному показнику експерт ставив оцінку (бал) від 0 до 3, відповідно до його припущення про важливість показника. Середня оцінка виставлялась як середньоарифметична серед оцінок, визначених експертом за кожний показник. Результати формувального експерименту подано в таблиці.

Для оцінки вірогідності різниці між відсотковими частинами двох вибірок (контрольна та експериментальна групи), у яких фіксується позитивний ефект від застосування експериментальних заходів, використано метод кутового перетворення Фішера. Його застосування підтвердило гіпотезу про те, що

частина позитивних зрушень у показниках визначених критеріїв в експериментальній групі є більшою, ніж у контрольній.

Таблиця

Динаміка зміни рівнів виразності структурних компонентів особистості курсантів експериментальної і контрольної груп у процесі їх професійного становлення

Рівні	Експериментальна група		Контрольна група	
	до експерименту	після експерименту	до експерименту	після експерименту
Високий	26,5%	41,9%	30,4%	32,4%
Середній	63,3%	57,1%	64,7%	65,7%
Низький	10,2%	1,0%	4,9%	2,0%

Ураховуючи те, що допустимі інтервали порівняльних показників збігаються, допустима межа їх збігу вирішувалась у процесі використання t-критерію Стюдента. Обчислення t-критерію Стюдента здійснювалося за допомогою комп'ютерної програми SPSS. Наприкінці експерименту в експериментальній групі під впливом особистісно орієнтованого навчання відбулися більш виразні зміни, ніж у контрольній.

Результати формувального експерименту надали можливість розробити методичні рекомендації командному та науково-педагогічному складу Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького щодо вдосконалення професійного становлення курсантів-прикордонників в умовах особистісно орієнтованого навчання щодо: урахування відповідності змісту навчання у ВНЗ сучасному розвитку законодавства і технічних засобів охорони держаного кордону; оптимального поєднання колективних, групових та індивідуальних форм організації навчального процесу; урахування міжособистісних відносин у навчальній групі; розподілу випускників на первинні офіцерські посади з урахуванням психологічних характеристик особистості.

Отже, можна зробити висновок, що подані в статті матеріали можуть бути теоретико-методологічною основою для організації, удосконалення і досягнення ефективності навчально-виховного процесу у ВНЗ під час професійного становлення майбутніх офіцерів-прикордонників в умовах особистісно орієнтованого навчання.

Перспективними напрямками подальших досліджень з даної тематики є: розробка психологічних основ особистісно орієнтованого навчання майбутніх офіцерів-прикордонників; розробка змісту фаз об'єктно-суб'єктного перетворення особистості курсантів; дослідження впливу особистості науково-педагогічного складу на розвиток особистісно орієнтованого навчання.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Галімов А. В.